

MITEN IKÄ VAIKUTTAA VIERAAN KIELEN OPPIMISEEN

—
OLLI KUURE

VäITÖKSENALKAJAISITELMÄ OULUN YLIOPISTOSSA 5. HUHTIKUUTA 1997

Nyt on savi kosteaa ja pehmeää; nyt kiirehdi ja muotoile ruukku, sillä Pyörä pyörii

Tämän roomalaisen runoilijan Aulus Persius Flaccuksen vapaasti kääntämäni vertauksen lapsuudesta nopean kehityksen ja muovautumisen aikana löysin taannoin ranskalaisen ajattelijan Michel de Montaignen eräästä esseestä 1500-luvulta.

Vertaus sopii hyvin kuvaamaan myös kaksikielisyyden kehitykseen liittyvien omien tutkimusteni keskeistä tavoitetta: olen nimenomaisesti kiinnostunut siitä, mikä merkitys iällä on kielen ja eritotenkin toisen kielen omaksumisessa.

Edelleen olen kiinnostunut siitä, minkälaisin ehdoin kaksikielisyys parhaiten onnistuu ja missä olosuhteissa taas tulokset jäävät vaillinaisiksi, puutteellisiksi ja milloin seurauksena voi olla jopa katastrofi.

Montaigne viittaa Persius Flaccukseen kertoessaan omasta kaksikielisyyden kehityksestään, jota hän pitää hyvin onnistuneena. Montaignen isä nimittäin palkkasi lap-

sensa seuraksi oppineita miehiä, jotka puhuivat hänen kanssaan pelkästään latinaa varhaislapsuudesta lähtien. Kasvatuksen tuloksena Montaigne sitten puhui latinaa toisena äidinkielenään ja lienee siten viimeinen syntyperäinen latinan puhuja.

Päinvastaisen kuvan omasta kaksikielisyyskehityksestään puolestaan antaa tšekkiläinen kasvatustieteen klassikko Johan Comenius 1600-luvulla. Teoksessaan Suuri opetusoppi Comenius kertoo vielä vanhoilla päivillään purskahtavansa katkeraan itkuun muistellessaan oman lapsuutensa tuhonnutta latina-koulua.

Englantilainen ajattelijan John Locke, Comeniuksen aikalainen, pohtii teoksessaan »Muutamia mietteitä kasvatuksesta» iän merkitystä toisen kielen omaksumiselle. Ilmeisen laajallekin levinnyttä aikalaismielipidettä seuraten Locke suosittelee kielen opettamisen aloittamista jo ensimmäisinä ikävuosina viitaten ranskalaiseen ajattelijaan La Bruyreen. Omiin havaintoihinsa perustuen Locke toteaa: »Ensimmäinen kausi vieraiden kielten oppimiseksi ja äänielinten totuttamiseksi niitä lausumaan ulottuu minun mielestäni seitsemännestä ikävuodesta neljääntoista tai kuuteentoista».

Näin siis Locke varsin väljästi määrittelee sen iän, jolloin hänen mielestään lapsi vielä oppii ääntämään vierasta kieltä helposti. Voidaan ehkä olettaa, että Euroopassa säätyläisten keskuudessa laajalle levinnyt tapa palkata syntyperäisiä vieraskielisiä kotiopettajia huolehtimaan lasten kasvatuksesta juontaa juurensa näiden ajattelijoiden neuvoista. Oli muitakin tapoja: apulaisprofessori Arto Kirrin haastattelussa suomenruotsalainen kulttuuripersoonan Vivica Bandler kertoo omasta kieltenoppimisestaan 1920-luvulla seuraavaa: »Ensimmäinen kieleni oli ruotsi, toinen kieleni saksa. Minulla oli kotiopettaja, joka oli tullut pakolaisena Venäjältä, mutta hänen isänsä oli ollut saksalaisen koulun rehtorina. Näin aloitin saksan kielen 'opiskeluni' 3-vuotiaana. Kasvoin uskomattoman suomenruotsalaisessa ympäristössä Helsingissä. Tapana oli, että ruotsinkieliset vanhemmat yrittivät opettaa 'tyhmille' lapsilleen suomea pitämällä suomenkielistä tyttöä lastensa kesäseurana. Hieman vanhempana lapsi voitiin lähettää 'på finnbete' — suomalaislaitumelle — suomalaisperheeseen suomea oppimaan. — Kotonamme asui kahteen otteeseen kaksi ranskalaista tyttöä, jotka opettivat minut ja sisareni puhumaan ranskaa.»

Löytyy siis tapauksia, joissa kaksikielisyys, jopa monikielisyys kehittyi lapsuuden aikana onnistuneesti. Ensimmäinen kielitieteellinen kuvaus tällaisesta kehityksestä on peräisin Jules Ronjatilta, joka 1913 julkaistussa teoksessaan kuvaa oman lapsensa kieliä. Ronjatin perheessä isä puhui pojalleen ranskaa, äiti puolestaan saksaa. Tarkan kuvauksensa pohjalta Ronjat saattoi todeta, että lapsi oppi molemmat kielet äidinkielen tavoin. Ronjat seurasi ystävänsä ja kollegansa Grammontin neuvoa, joka kaksikielisyystutkimuksessa tunnetaan ns. Grammontin periaatteena: yksi henkilö – yksi kieli.

Näin 1900-luvulle tultaessa oli vakiintunut se käsitys, että lasta voidaan ruveta kasvattamaan kaksikielisyyteen jo hyvin varhaisessa iässä ja että lapsi voi kaksikielissä perheissä omaksua kaksi kieltä äidinkielen tavoin. Sekä kokemus että kielitieteellinen kuvaus osoittivat, että kaksikielisyys voi siis onnistua ja toteutua, eri tavoin, olosuhteiden mukaan.

Lapsuuden kaksikielisyydestä oli kuitenkin myös huonoja kokemuksia. Tutkituista useista tapauksista, joissa lapsen kaksikielisyys oli johtanut vakaviin ongelmiin, ranskalainen psykologi Iliach Epstein päätyi toteamaan 1915 julkaisemassaan teoksessa, että kaksikielisyys on erittäin haitallinen lapsille. Epsteinin mukaan kaksi kielisysteemiä häiritsevät toisiaan, ja lapsen luonnollinen kehitys häiriintyy.

Kaksi ranskalaista tutkijaa päätyi siis samanaikaisesti täysin päinvastaisiin johtopäätöksiin siitä, onko kaksikielisyys mahdollista vai ei.

Yhteenvedossaan siihenastisesta kaksikielisyystutkimuksesta, venäläinen tiedemies Lev Vygotsky v. 1928 pyrki kumoamaan Epsteinin pessimistiset väitteet. Silloin kun seurataan Grammontin periaatetta ei ole vaaraa siitä, että kielisysteemit häiritisivät toisiaan. Mikä sitten selittää Epsteinin havainnot? Vygotsky viittaa venäläiseen psykologiin A. E. Petrovaan, joka toteaa lukuisten havaintojensa osoittavan, että vaillinaisesti omaksutun äidinkielen vaihtaminen toiseen kieleen johtaa ongelmiin. Epsteinin kuvaamat tapaukset olivat juuri Petrovan tutkimien tapauksien kaltaisia. Lapset olivat joutuneet vaihtamaan vielä vaillinaisesti hallitsemansa äidinkielen toiseen, vieraaseen kieleen.

Kysymys ei siis ollut toisen kielen oppimisen liian varhaisesta iästä. Vaikeudet eivät myöskään johtuneet siitä, etteivätkö lapsen voimavarat riittäisi kahden kielen omaksumiseen. Epäonnistuminen johtui

siitä seikasta, että myöhemmin opittu kieli syrjäytti vielä kehitysvaiheessa olevan äidinkielen lapsuusiässä. Kielenvaihtoa ei saisi päästää tapahtumaan lapsuudessa.

Myöhemmin, 1980, ruotsinsuomalainen kirjailija Antti Jalava, kirjoitti järkyttävän omakohtaisen romaanin »Asvalttikukka» siitä, miten äidinkielen, suomen, vaihtuminen ruotsiin, muodostui hänelle vaikeaksi traumaksi. Jalava muutti Ruotsiin kymmenen vuoden iässä.

1900-luvun aikana levisi laajalle näkemys kaksikielisyyden mahdottomuudesta. Kouriintuntuvimmin tästä saivat kärsiä siirtolaislapset. Kokoomateoksessa »Luokan kynnyksen yli» vuonna 1993 ruotsinsuomalainen Eija Rougle kertoo tilanteesta Ruotsissa 1970-luvun alussa. Rougle puhui lapselleen suomea, ja hänen miehensä puhui lapselle omaa äidinkieltänsä, englantia. Päiväkotipsykologilta hän sai sellaisen neuvon, että äidinkin kannattaisi puhua lapselle suomen sijasta englantia. Ruotsia lähempänä oleva englannin kieli oli psykologin mukaan paljon helpompi kieli. Psykologi oli Lisbeth Palme.

Kaksikielisyyden kehitykseen liittyviä ongelmia esitteli laajasti ruotsalainen Nils Hansegård, joka 1968 ilmestyneessä teoksessaan »Kaksikielisiä vai puolikielisiä» tarkasteli tilannetta Pohjois-Ruotsissa, jossa suomenkielinen ja saamenkielinen alkupe räisväestö joutuivat voimaperäisen ruotsalaistamisen ja suoranaisten kielenriiston kohteeksi. Erityistä huomiota Hansegård kiinnitti kielen merkitykseen ihmisen kokonaispersoonallisuudelle. Hansegårdin mukaan pakollinen kielenvaihto suomesta ja saamesta ruotsiin johtaa puolikielisyyteen, puutteelliseen kykyyn käyttää kumpaakaan kieltä tunteiden ilmaisemiseen. Hansegårdin teos perustui hänen laajaan paikallisten olosuhteiden tuntemiselleen ja kaikkien kolmen kielen, ruotsin, suomen ja saamen hallinnalle. Näillä avuillaan hän kykeni

tekemään tarkkoja havaintoja tilanteesta ja saavutti helposti eri väestöryhmiin kuuluvien henkilöiden luottamuksen, mikä tämäntyyppisessä tutkimuksessa on keskeinen edellytys.

1970-luvulla Ruotsissa syntyi kiivas väittely Pertti Toukomaan tekemien tutkimusten johdosta. Toukomaan tutki kaikkiaan 687 ruotsinsuomalaisen lapsen koulumestystä ja kielitaitoa v. 1971–72 Olofströmistä ja Göteborgista kerätyn aineiston perusteella. Tuolloiset Toukomaan ja sittemmin myös yhdessä Tove Skutnabb-Kankaan suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi julkaistut tutkimusraportit — joita Toukomaan itse luonnehtii sananparrella »koruton kertomaa» — ovat saavuttaneet alan kansainvälisessä kirjallisuudessa klassikon aseman. Ne ovat vaikuttaneet kielivähemmistöjen koulutuksen kehittämiseen ehkä enemmän kuin mitkään muut yksittäiset tutkimukset. Toukomaan esitti eräänä keskeisenä johtopäätöksensä paradoksin: ruotsinsuomalainen siirtolaislapsi oppii ruotsin kielen parhaiten ja hänen koulusaavutuksensa ovat parhaimmat silloin, kun lapsen kasvatus ja koulu ovat suomenkielisiä.

Kielitieteellisessä kaksikielisyydetutkimuksessa on kyetty jonkin verran todentamaan iän merkitystä toisen kielen ääntämiseen. Ääntämisen osalta tutkimukset tukevat jo aikoinaan Montaignen ja Locken tekemiä havaintoja. Haluan tässä yhteydessä nostaa esiin omaa kielitieteellistä tutkimustani siltä osin, kuin se liittyy iän merkitykseen kieliopin alueelle kuuluvien kategorioiden oppimisessa. Analysoituani lähes 1 000 virhettä n. 250 kouluaineesta, jotka koostuivat yli 80 000 sanasta, tein mielestäni äärimmäisen mielenkiintoisen havainnon: näyttäisi siltä, että tietyt kieliopilliset rakenteet täytyy oppia hyvin nuorella iällä, jotta niiden käyttö olisi täysin syntyperäisen kaltaista. Havaitsemani rakenteet liittyivät ruotsin kielessä määräisyyden ja suvun

ilmaisemiseen. Tämä havainto ei tietenkään tule kenellekään suomalaiselle kielenopettajalle tai kielenoppijalle yllätyksenä sinänsä. Kaikille on itsestään selvää, että ruotsia vieraana kielenä oppivan on vaikea päättää, milloin käyttää esim. muotoa *en bil*, milloin taas *bilen*. Mahdottomalta tuntuu myös aina muistaa, onko esim. sana *hus ett* vai *en*-sukuinen. Nämä itsestäänselvykset ovat olleet silmiemme edessä kautta aikojen. Jos kuitenkin on niin, että nämä kategoriat, määrällisyys ja suku, on mahdollista oppia täydellisesti vain lapsuusiässä, voidaan tehdä se johtopäätös, että aikuisen ihmisen kieli noiden kategorioiden osalta pitää sisällään jäänteitä lapsuudesta. Meidän aikuisten kielestä siis löytyy jälkiä menneisyydestä. Nämä jäljet liittyvät tiettyihin kieliopillisiin rakenteisiin, mutta eivät suinkaan kaikkiin. Mitä muita vastaavanlaisia kieliopillisiä ilmiöitä löytyy, jää edelleen tutkitavaksi.

Ällä siis näyttää olevan merkitystä toisen kielen kieliopillisten rakenteiden oppimiseen, päinvastoin kuin tällä hetkellä muodissa olevan amerikkalaisen Noam Chomskyn nimeen liittyvän universaalikieliopin teorian kannattajat yleensä uskovat. Tämä asettaa erityisiä vaatimuksia kielivähemmistöihin kuuluvien lasten kouluopetuksen kehittämiseksi. Ruotsissa on jo pitkään jatkunut kokeilutoiminta, jonka tavoitteena on toimiva kaksikielisyys. Suomessakin on lähdetty seuraamaan Ruotsin esimerkkiä — kerrankin oikeassa asiassa. Ensimmäisenä kuopiolainen Männistön koulu ehätti perustamaan äidinkielisten luo-

kat viiden eri kieliryhmän oppilaille 1992. Tällä hetkellä useat koulut Suomessa ovat valmistautumassa samantyyppisiin toimiin.

Oulun Seudun Ammattikorkeakoulussa v. 1996 tehdyssä opinnäytetyössä suomenvenäläinen Rozalia Jämsä kertoo Oulusta löytyvän viitisenkymmentä venäjänkielistä lastentarhaikäistä lasta. Vetoankin siis Oulun kaupungin päättäjiin ja virkamiehiin, jotta venäjänkielinen lastentarhaosasto perustettaisiin mahdollisimman pian.

Kuten Persius Flaccus totesi, pyörä pyörä ja on kiirehdittävä. Nykyisen tietämyksen pohjalta nopeatkin toimet ovat mahdollisia, jos päättäjien tahto riittää. Näin ei kuitenkaan aina ole. Seuraavassa ruotsin-suomalaisen äidin, Pirkko Leporanta-Morleyn runo, joka kuvaa kielivähemmistöön kuuluvien vanhempien tunteja heidän pyrkiessään valmistamaan lapsilleen tulevaisuutta:

Lakkokokouksessa luulen,
jos valitsisin
sanani oikein,
saisin päättäjät ymmärtämään

Ainoa, minkä he tajuaavat,
on hätäni voima:
— Te suomalaiset,
olette niin aggressiivisia!

Heillä ei ole
mitään menetettävää.
Vain minun lapselleni,
tämä kokous,
on kyse elämän ehdoista. ■

OLLI KUURE *Discovering traces of the past. Studies of bilingualism among school pupils in Finland and in Sweden.* Faculty of Education, Faculty of Medicine. Acta Universitatis Ouluensis E23. Oulu 1997.

Snellmanian kirjasto, Oulun yliopisto, PL 150, 90571 Oulu
Sähköposti: *Okuure@Ktk.Oulu.Fi*